

Utrikesministern som spelade högt

av Anders Hansson

Sveriges förhållande till andra världskriget är närmast unikt. Vi känner skuld. Men är vi skyldiga? I så fall till vad.

– Vi svenskar har gjort upp med vår andra världskriget-historia, men vi har inte förstått den, för huvudpersonen har saknats, säger Henrik Arnstad, författare till boken *Spelaren Christian Günther*.

Christian Günther var Sveriges utrikesminister under andra världskriget och som sådan arkitekten bakom den svenska neutralitetspolitiken. Efter kriget utsågs han till syndabock, men föll sedan i glömska. Själv ansåg han att hans liv var förfelat. Det var författare och inte utrikesminister han skulle ha blivit. Nu har den första boken om denne gåtfulle man kommit och därmed kan ett svart hål i svensk historieskrivning börja fyllas.

(O)moraliskt

Våren 1941 kontrollerar Tyskland stora delar av Europa. Hitlers styrkor har bland annat ockuperat Frankrike och fördrivit brittisk militär från det europeiska fastlandet. Det är i det här läget Führern vänder blickarna mot Sovjetunionen. I april-maj står det klart för den svenska utrikesledningen att Tyskland kommer att anfälla ryssarna och bryta den icke-aggressionspakt länderna ingick 1939. Klart är också att Finland, som under vinterkriget 1939-40 förlorat landområden till Sovjet, kommer att slåss på tyskarnas sida.

Christian Günther är övertygad om att det blir tysk seger i ett krig mot ryssarna och han är inte ensam. De brittiska och amerikanska underrättelsetjänsterna gör samma bedömning. (En av de få som faktiskt inser att Tyskland trots allt kan förlora kriget är den svenske statsministern Per Albin Hansson.) Det realistiska scenariot är att Europa under en lång tid framöver kommer att domineras av Nazityskland. Att i detta läge inte närma sig tyskarna är, enligt Günther, dumheter. Sedan kan man tycka vad man vill om nazismen. Går man en annan väg riskerar man efter kriget att bli degraderad till en tysk vasallstat.

Henrik Arnstad ser fyra sätt att agera som Sverige har att välja mellan vid den här tiden:

- 1) Att alliera sig med Tyskland.
- 2) Att hålla neutraliteten så gott det går och göra de eftergifter som man är tvungen till.
- 3) Att provocera tyskarna så att de antingen går till anfall eller "bara" stryker leveranserna av kol och koks.
- 4) Att anfälla Tyskland i en moralisk kamp mot ondskan.

– 1941 är det realpolitiskt riktiga att göra som Finland och ställa sig på Nazitysklands sida, säger Henrik Arnstad. Det är fejt men klokt. Att anfälla tyskarna förefaller totalt orimligt för samtiden. Kanske eftervärlden kan anse det moraliskt riktigt, men det skulle ha kostat hundratusentals människoliv.

Trimmade segel

Samlingsregeringen under ledning av Per Albin Hansson väljer kriget igenom att försöka balansera på den tunna linje som neutraliteten innebär. I själva verket är

Sverige inte strikt neutralt. En riktigare benämning är kanske att Sverige är icke-krigförande. Ett litet, militärt svagt land, som vill undvika att dras in i kriget är tvunget att göra eftergifter och hålla sig väl med stormakterna. Man "trimmar sina segel enligt vindstyrkan från de olika krigförande", som brittiska *Foreign Office* skriver i en promemoria.

I slutet av kriget lutar Sverige allt mer mot de allierade, men åren närmast efter krigsutbrottet är det alltså Tyskland man hoppas kunna hålla på gott humör. Det gör man bland annat genom att tillåta så kallad permittenttrafik av tyska soldater genom Sverige. Tysktågen, som de kallades i folkmun, transporterade obeväpnade tyska soldater till och från Norge. Men i juni 1941 kommer en tysk förfrågan som är tänkt att testa Sveriges välvilja. Bland önskemålen ingår transporten av den så kallade Engelbrecht-divisionen från Norge till Finland på svensk järnväg. Detta är upprinnelsen till den så kallade midsommarkrisen.

– Midsommarkrisen har debatterats i trettio år, säger Henrik Arnstad. Men den består av ett antal händelser som närmast setts som kuriosa. Den förblir ett mysterium om man inte känner till Christian Günthers roll.

Abdikationshot

Utrikesministern är övertygad om att de tyska kraven måste tillgodoses. Men han vet att om så ska ske måste han få med Per Albin Hansson på denna linje. Tillsammans kan de neutralisera anti-nazisterna i regeringen. Christian Günthers redskap i detta rävspel är kung Gustaf V. Exakt hur kungen uttrycker sig i mötet med Hansson och Günther är inte känt, men på något sätt hotar kungen att abdikera om de tyska kraven avslås.

Viktigare än vad Gustaf V säger är hur Per Albin Hansson agerar. Det villkor som statsministern ställer för att säga nej till Tyskland är att samlingsregeringen kan enas om denna hållning. Annars bör man gå tyskarna till mötes. (Det kan vara viktigt att känna till att Per Albin Hansson till varje pris vill hålla ihop samlingsregeringen kriget igenom.) Att regeringen ska vara enig i frågan är i praktiken omöjligt, framför allt sedan Hansson avslöjar kungens inställning.

Trupptransporten tillåts, men med det förbehållet att det är en engångseftergift. Detta har sagt i tidigare sammanhang, men denna gång tycks det allvarigare menat. Günther får som han vill men i händelsernas efterspel sätts han på plats av Per Albin Hansson. Gränsen är nådd för hur mycket man kan närma sig Tyskland. Henrik Arnstad ser detta som startpunkten för Günthers "karriär som Den Stora Syndabocken".

Nationell tillgång

För Henrik Arnstad måste en sak stå klar innan vi idag diskuterar Sveriges politik under andra världskriget: att göra drängtjänster åt nazismen är alltid fel.

– Alla andra utgångspunkter leder helt fel, slår han fast.

Henrik Arnstad tycker att det är bra att vi svenskar bär på skuld känslor för eftergifterna gentemot Nazityskland. De eviga moralfrågor som andra världskriget ställer är något som han tycker att varje generation bör grubbla över. Hur reagerar vi inför ett övermäktigt moraliskt tryck? Han jämför med mobbningsituationen som kan hittas på vilken skolgård som helst där valet står

mellan att ställa sig på mobbarens sida, eller förhålla sig passiv, för att inte själv åka på stryk, eller att stå upp för den svage med alla risker det innebär.

– Det är en nationell tillgång att ödmjukt få närma oss dessa skuldfrågor, säger Henrik Arnstad. Vi bör njuta av förmånen som försynen har gett oss.

Att vara moralisk gentemot dåtiden är lättare än att ta ställning inför nutida dilemman. Ett exempel som Henrik Arnstad tar upp är Kina, ett land som begår grova brott mot de mänskliga rättigheterna. Det moraliskt riktiga skulle antagligen vara att bojkotta landet.

– Idag resonerar vi som så att om vi säljer våra telefoner till kineserna så kanske de blir lite snällare, vilket jag tror är struntprat. Om vi inte gör det, säger man, så blir många människor arbetslösa. Men att bli anfallna eller att stå utan kol och koks att elda med under en lång, kall vinter är värre än att vara arbetslös.

Obehaglig hjälte

Henrik Arnstad reagerar lite inför det faktum att eftergiftspolitiken och midsommarkrisen står helt i fokus när Sverige under andra världskriget kommer på tal. Att Sverige faktiskt var först av alla med att sabotera Förintelsen, innan det var uppenbart att Tyskland skulle förlora kriget, hamnar i skymundan.

– Detta är ett ärorikt kapitel i svensk historia och Christian Günther är den störste hjälten, utbrister Henrik Arnstad, men konstaterar i samma andetag att Günther samtidigt var "en obehaglig typ".

Människan Christian Günther förblir till stor del ett mysterium. Han förde ingen dagbok och brände sina papper innan sin död. Boken om Günther är en man som tillbringar dagarna på Solvalla och kvällarna vid bridgebordet. Som politiker utmärker han sig som en taktiker som handlar på stundens ingivelse, utan förmåga att se i ett längre perspektiv. Här skiljer sig han från den skicklige strategen Per Albin Hansson. Günthers sonson, också han med släktnamnet Christian, säger att familjen såg farfar mer som författaren än som utrikesministern.

– Sonsonen tycker inte om sin farfars politik, men att han har förlikat sig med farfaderns agerande kan tjäna som inspiration för svenska folket, tycker Henrik Arnstad.